

OSCE

Organizàcia vaś o Sarbarripen thaj o Sombutipen
and-i Evròpa Permanènto Sombeśipen

PC. DEC/566
27-to Novèmbera 2003

479-to Plenàro Kidipen

PC Žurnal n° 479, Tèma 4 p-i Agènda

DECÌZIA No. 566

AKCIAQO PLÀNO PAL-O LAĀHARIPEN E SITUACIAQO E RROMENQO
THAJ E SINTENQO AND-I ZÒNA OSCE

O Permanènto Sombeśipen,

Lel decizia te adoptisarel o Akciaqo Plàno pal-o laĀharipen e Situaciaqo e
Rromenqo thaj e Sintenqo and-i zòna e OSCE-aqi, and-o anèkso akale
Deciziaqo.

AKCIAQO PLÀNO PAL-O LAÇHARIPEN E SITUACIAQO E RROMENQO THAJ E SINTENQO AND-I ZÒNA OSCE

Angažuime te respektuil e Manušíkane Xakaja thaj e bazikane mestimàta sa e manušenqe, bi nijekh diskriminàcia, sar pal-i rása, i rang, o ling/sèkso, i çhib ja o patäpen, politikani ja aver opìnia, themutni ja sociàlo origìna, theripen, biandipen ja aver status,

Dindor dumo i adoptàcia thaj i pherdi implementàcia e globàlo legislacienqi mamuj i diskriminàcia kaj te promuisarel pes o barabaripen e šansenqo savorrenqe;

Pinzarindor e partikulàro pharimàta kaj e Rroma thaj e Sinte si len thaj i nevòja kaj te lel efektivo mezùre kaj te khosel i diskriminàcia mamuj lenθe thaj te aresel pherdo barabaripen e šansenqo, sar i OSCE angažuisarda pes;

Pinzarindor kaj sas progrèso and-e themutne legislàcie thaj and-e progràmura pal-i àkcia thaj kaj e Thema die pen zòri substanciàlo kaj te aresen akava;

Dikhindor anda vipal vaxt kaj i situàcia e Rromane thaj Sintikane populacienqe and-i zòna OSCE mangel çaçutni thaj lùngo àkcia;

Dikhnidor o barvalo ververipen p-o kulturàlo, lingvistiko thaj historiko plàno maškar e Rroma thaj e Sinte and-i zòna OSCE sar vi o ververipen e themutne strukturenqo thaj e tradicienqo ande akaja zòna,

Dikhindor o rezultàto kotar e raipnikane thaj biraipnikane konferènca thaj e verver iniciative, sar i Dekàda vaš e Rromenqi Inklùzia thaj o šajutno vazdipen jekhe Evroputne Forumesqo vaš e Rroma thaj e Phirutne,

Žanindor so e Rroma thaj e Sinte si te len so maj but anda pumare vasta e politìke save azban len,

Lelel decizia te adoptisarel e Akciaqo Plàno vaš-o laçharipen e Rromenqe thaj Sintenqe situaciaqo and-i OSCE, savo si maj tele.

AKCIAQO PLÀNO VAŠ O LAÇHARIPEN E RROMENQE THAJ SINTENQE SITUACIAQI AND-I ZÒNA OSCE

I. RES THAJ OBJEKTÌVURĂ

1. E Akciaqo Plàno mangel te zuràrel e zordimàta e Themenqe somdasne thaj e relevantone institucienqe kotar i OSCE kaj e Rroma thaj e Sinte te šaj te ovel len jekh sasto thaj barabar kotor ande amare dostimàta, thaj te khosel pes i diskriminàcia mamuj lenθe.
2. O Plàno e Akciaqo labàrel o kvàdro e maškarthemutne thaj e regionàlo thamëqo vaś e Manusikane Xakaja, e angažumàta save lias i OSCE ži akana, e lače praktikenqe misala, kana si, thaj mangel te vazdel gasave lače praktike odothe kaj pànda nane. E speciàlo mezùre gindisarde and-o Plàno e Akciaqo kaj te lačharel pes i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi si line p-i bàza e Konvenciaqi vaś o khosipen sa e rasiàlo diskriminaciaqe formenqo¹.
3. Vi e Thema somdasne vi e OSCE-aqe institùcie si akharde te implementuisaren o Plàno e Akciaqo. E Rromane thaj e Sintikane khetanimàta and-e Thema somdasne si akharde te pašaven pen thaj te den pumari kontribùcia and-i implementàcia e Akciaqe Planesqi.

II. O GENERÀLO KONTÈKSTO

- E RROMENQE THAJ E RROMENÇAR –

4. Sarkon nacionàlo politika ja implementaciaqi stratègia musaj (1) te del anglal e cácutne problèmura, nevòje thaj prioritète e Rromane thaj e Sintikane khetanimatenqe; (2) te ovel globàlo; (3) te kerel lači kombinàcia maškar e perspektive e Manusikane Xakajenqe thaj e sociàlo politike thaj (4) te del e Rromen so maj but than thaj zor and-e politike save azban len. And-o vipal vaxt, e themutne politike thaj e progràmura e implementaciaqe si te aven adaptuime thaj the čhiven pen and-i praktika p-e gasavo drom kaj te den anglal e precizo nevòje e Rromenqe thaj e Sintenqe and-e partikulàro situàcie and-e verver Thema somdasne. E stratègie e implementaciaqe si te

¹ Specàlo mezùre line numaj vaś te sigurin o anglalžapen nesave rasiàlo ja etniko grupenqo ja manušenqo save si len nevòja gasave protekciaqe sar šaj te ovel musajutno kaj te sigurin akale grupenqe ja manušenqe barabar lošàripen ja ekzercico e Manusikane Xakajenqo thaj e bazikane mestimatenqo naj te dikhen pen sar rasiàlo diskriminàcia, numaj gasave mezùre na musaj te anen ulavde xakaja ververe rasiàlo grupenqe thaj naj te ačhon kana e objektivura savenqe sas line areslile.

ovel len ande lenθe mekanizmura save sigurin so e Themesqe politike si čhivde and-i praktika p-o lokàlo nivèlo.

5. Anda sa e bută e Themenqe somdasne thaj e relevantone OSCE-aqe institucienqe e Rromane thaj e Sintikane khetanimàta musaj te len kotor and-i koncèpcia e politikenqi thaj and-e implementaciaqe stratègie. Isi esenciàlo kaj e Rroma thaj e Sinte te len kotor efektivo anda sa e decizie kaj azban lenqo zivipen. E Rroma thaj e Sinte si te keren buti khetanes e lokalone, themutne thaj e maškarthemutne avtoritetençar and-o zamavipen akale strategienqo. And-o vipal vaxt, e rromane khetanimàta si te oven barabar partnèră thaj te oven vi on godorvale vaś o lačharipen lenqe situaciaqo.

6. I partikulàro situàcia e zuvlënqi si te lel pes angl-i jakh and-i koncèpcia thaj i realizàcia sa e politikënqi thaj programenqi. Kana si konsultativo ja aver mekanizmura save lohhären i participàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi and-e deciziaqe procèsura, e zuvlă si te ovel len šajipen te len kotor barabar e muršençar. E problèmura e rromane zuvlënqe si te oven savaxt čhivde and-e relevànto generàlo politike, save si kerde sa e manušenqe.

III. MAMUJ O RASIZMO THAJ I DISKRIMINÀCIA

Kaj te marel pes mamuj o anglal-patăvipen so ekzistuil mamuj e Rroma thaj e Sinte thaj te kerdön thaj te implementuisaren pen politike mamuj i diskriminàcia thaj i nasul zor p-e rasiàlo bàza, e àkcie maj tele si rekomanduime :

Legislàcia thaj aplikàcia e thamënqi (zakonenqi)

Rekomanduime àkcie vaś e Thema somdasne:

7. Te dikhen o šajipen te ratifikuisaren so maj sig e relevànto maškarthemutne konvèncie, kana pànda na ratifikuisarde len, maškar aver, i Maškarthemutni Konvència pal-o khosipen sa e formenqe e rasiàlo diskriminaciaqe.

8. Te adoptisaren thaj te óhiven and-i praktika efektivo legislàcia mamuj i diskriminàcia thaj te maren pen mamuj i rasiàlo thaj etniko diskriminàcia pe sa e umala, maákar avera and-o akcèso and-e khera, o themutnipen thaj i rezidència, i edukàcia, o butãripen, o sastipen thaj e sociàlo servise. Te angaáuin e Rromane thaj e Sintikane reprezentàntura and-i koncèpcia, i implementàcia thaj i evaluàcia.

9. I legislàcia mamuj i diskriminàcia isi te siguril kaj:

- I rasiàlo diskriminàcia, dirèkto thaj indirèkto, si rokhli.
- Si zorale, efektivo thaj daravne sànkcie vaá e àktura thaj e praktike e diskriminaciaqe;
- Si maj zorale sànkcie vaá e rasiàlo krimura, vi e privàto manuáenqe, vi e funksionarenqe;
- Si barabar droma sar e manuáa te ròden pumaro cácipen (kris, administràcie, konciliàcia ja mediàcia).

10. I themutni legislàcia si te rokhlàrel sa e àkte e diskriminaciaqe pe jekh rig, thaj pe aver rig sa e okàzie kana phenel pes so áaj sas diskriminàcia si te ovel zoralo rodlãripen p-e lenþe.

11. Te vazden, kana si nevòja, specializuime institùcie savënqi buti ka ovel te sigurin i implementàcia gasave legislaciaqi thaj themutne mekanizmura kaj te keren monitoring thaj regulàro te raportuin putardes, transparenaça, pal-o progrèso kaj areslilo and-i implementàcia. Te den dumo e rromane thaj e sintikane reprezentàntura te len kotor anda akala struktùre, savenqi buti si te ovel putardi sa e manuáenqe.

12. Te zamaven, kana isi nevòja, globàlo themutne stratègie ja akciaqe plànura te laçharen i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi. Maákar akala si te oven specifiko mezure te arakhel pen thaj te khosel pes i diskriminàcia p-e sa e umala e zivipnasqe.

13. Te verifikuin regulàro e rezultàtura akale strategienqe, speciàlo p-o lokàlo nivèlo, thaj te angaáuin Rromen thaj Sinten and-o procèso e evaluaciaqo.

14. Te zumaven, dindor dumo o naturàlo dialògo, e konsultàcie ja aver labne, te laçharen e relàcie maákar e Roma thaj e Sínte p-e jekh rig thaj e gaze p-e aver rig, dikhindor te den dumo i tolerànca thaj kaj sol duj riga te nakhaven lenqe angla-patãvimàta thaj e negativo stereotipura.

15. Te keren dokumentàcia, konform e maškarmutne standardençar vaś o brakhipen e informacionqo, pala sa e relevànto sure/kàzura e diskriminaciaqe, kaj te verifikuin miśteder i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi thaj te arakhen maj laĉhe solùcie.

16. Te sigurin ĉaĉutno thaj zoralo rodlàripen kana si nasul zor opral e Rroma thaj e Sinte, speciàlo kana godàver śaj te patàl pes so i motivàcia sas rasistikani, thaj te kerel pes kris e dośalenqe tradindor i thami e Thanesqi thaj e maškarmutne standàrdura vaś e Manuśikane Xakaja.

17. Te sigurin kaj e manuśa so keren nasul zor ja diskriminàcia, naj te aĉhon bi punisarde, maškar aver kerindor laĉhi thaj ĉaĉutni investigàcia e policiaĉa.

18. Te lokhàren o akcèso e Rromenqo thaj e Sintenqo and-e kriselinà, prdal mezure sar juridikano aźutipen thaj informàcia p-i rromani ĉhib.

19. Te len angl-i jakh, anda sa e mezura thaj sa e progràmura, i situàcia e rromane thaj e sinikane źuvlenqi, save butivar si viktime duj var, sar rromnà thaj sar źuvlã.

Àkcia kotar e Institùcie thaj struktùre e OSCE-aqe:

20. I Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR), thaj eventual aver institùcie thaj orgàne e OSCE-aqe, maškar save e operàcie pp-e Thema, isi te aźutin e Thema somdasne kana on źamaven thaj adoptisaren thamã/zakònura ja kana vazden struktùre mamuj i diskriminàcia.

21. O Uĉo Komisàro vaś e Nacionàlo Minoritètã, anda piro mandàto, pànda ka dikhel pal-o źamavipen e legislaciaqo mamuj i diskriminàcia, ka undàrel (del konsilo) thaj ka del vast e Thema somdasne vaś akava puĉhipen, kana si nevòja thaj śajipen.

22. Kana varekon mangel laθar, i Viramlin vaś e Demokratikane Institùcie thaj e Manuśikane Xakaja (ODIHR), ka del undàripen/konsilo sar e Themenqe mekanizme, sar misalqe o ombudsman, i komisia mamuj o rasizmo ja e disiplinàro policiaqe komisie thaj aver struktùre, śaj te lokhàren e tènse maškar e rromane thaj sintikane khetanimàta pe jekh rig thaj e gazikane khetanimàta pe aver.

23. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta (CPRSI) isi te kerel i promòcia e laće relàcienqi maśkar e rromane thaj e sintikane Bi-Raipnikane Organizàcie (BRO) thaj e Thema somdasne.

24. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) isi te kidel informàcie pal-e iniciatìve e somdasne Themenqe thaj del dumo o paruvipen e informaciaqo pal e maj laće praktikenqo.

25. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI), and-i ko-operàcia e somdasne Themençar, e Rromane thaj Sintikane khetanimatençar, thaj kana śaj, avere maśkarthemutne organizaciençar ka kidel thaj te del informàcie, respektindor e thamă vaś o brakhipen e personàlo informàcienqo, kaj te śaj kerdön maj precìzo politike.

P o l i c i a

Àkcie rekomanduime vaś e Thema somdasne:

26. Te zamaven politike save ka vazden o somzanipen pal-i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi maśkar e institùcie save aplikuin i thami / zakòno thaj ka peraven e angla-dikhimàta thaj e bilàche stereotìpura.

27. Te keren formàcie e policiaqe te na labărel pra but zor thaj te zanel thaj te respektuil maj miśto e Manuśikane Xakaja.

28. Te zamaven politike (1) te lačharen e relàcie maśkar i Policia pe jekh rig thaj e Roma thaj e Sinte pe aver, thaj te na avel prabut zor kotar i Policia p-e Roma thaj e Sinte, thaj (2) te barăren o patăpen e Rromenqo thaj e Sintenqo and-i policia.

29. Te zamaven politike thaj procedùre save sigurin ćacutni àkcia kotar i policia mamuj nasul zor opral e Roma thaj e Sinte p-i bàza e rasaqi.

30. Te verifikuin i diferènca maśkar e maśkarthemutne standàrdura vaś i Policia thaj e Themenqe praktike pala jekh konsultàcia e Themenqe Policiençar, e Bi-Raipnikane Organizaciençar thaj e reprezenantonençar kotar e Rromane khetanimàta.

31. Kana si nevòja thaj miśto, te keren politikaqe deklaràcie, bi-oficiàlo kòdura, praktikaqe manuàlura thaj formaciaqe progràmura, and-i ko-operacia

e maškarthemutne organizacionar thaj e Rromane Bi-Raipnikane Organizacionar.

32. Te den dumo e Rromen thaj e Sinten te keren buti ande institucie save aplikuin thaj keren kontròla pal-i aplikàcia e thamënqi/zakonenqi, akava si jekh but laçho drom te kerel pes i promòcia e toleranciaqi thaj e ververipnasqi, thaj e Thema si te den les dumo.

Àkia kotar e OSCE-aqe institucie thaj struktùre

33. I Grùpa vaš-i Stratègia e Policiaqi and-o Sekretariàto thaj i Viramlin vaš Demokratikane Institucie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR) si te den vast e Thema somdasne kana akala zamaven progràmura thaj mezùre vaš-o vazdipen e patävipnasqo – sar o “community policing” – vaš te laçharen e relàcie maškar e Roma thaj e Sinte thaj i policia, partikulàro and-o lokàlo nivèlo.

34. E Kontaktesqi Viram vaš e Rromane thaj Sintikane Puçhimàta paš i Viramlin vaš Demokratikane Institucie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj i Grupa vaš i Stratègia e Policiaqi, ande pumare respektivo mandàtura, keren jekh kompilàcia e maj laçhe policiaqe praktikenqeri and-i zòna OSCE pal-i policia thaj e Rromane khetanimàta.

35. O Uço Komisàro vaš e Nacionàlo Minoritètã, e Kontaktesqi Viram vaš e Rromane thaj Sintikane Puçhimàta paš i Viramlin vaš Demokratikane Institucie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj i Grupa vaš-i Stratègia e Policiaqi isi te den vast e Thema somdasne kana akala zamaven kòdura te na mukhen rasiàlo profiling thaj te laçharen e maškar–etnikane relàcie.

Mas Media

Rekomanduime àkie vaš e Thema somdasne:

36. Te sírden i informàcia thaj kampànie vaš-o vazdipen e somzanipnasqo vaš te peraven e angladikhimàta thaj e bilaçhe stereotipura pal e Roma thaj e Sinte.

37. Vaś te zurăren o mestipen e ekspresiaqo, te den dumo i formàcia e Rromane źurnalistenqi thaj lenqo butăripen and-e mèdeie, vaś te buxlăren o akcèso e Rromenqo thaj e Sintenqo and-e mèdeie.

38. Te den dumo i mèdeia te sikavel e laĉhe aspèktura thaj te kerel jekh balancuime portrèto e Rromenqo thaj e Sintenqo, te na kerel stereotipi e Rromenqo thaj e Sintenqo thaj te na ĉhiven konfliktura maśkar verver etnikane grupe. Te organisaren trujale meza maśkar e reprezentàntura e medienqe thaj e reprezentàntura e Rromenqe thaj e Sintenqe vaś te phiren anglal ande akava res.

Àkcia kotar e OSCE-aqe institùcie thaj struktùre:

39. And-i kooperàcia e ODIHR-eĉa thaj avere maśkarthemutne organizacienĉar, o Reprezentànto pal-o mestipen e mediaqo (RFOM) isi te dikhel sar śaj o OSCE te del pi kontribùcia kaj te vazdel pes jekh Rromano Evropaqo Ràdio, savo ka śundŏl anda sa i Evrŏpa. O ODIHR thaj o Reprezentànto vaś o mestipen e medienqo isi te organisaren publiko debàtura, kampànie mamuj i diskriminàcia thaj khetanutne formaciaqe progràmura medienĉar thaj medienqe.

40. O Reprezentànto vaś o mestipen e medienqo si te dikhel sar te laĉharel formaciaqe seminàră vaś e rromane źurnalistura.

41. E Kontaktesqi Viram vaś e rromane thaj Sintikane Puĉhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj o Reprezentànto vaś o mestipen e medienqo isi te organisaren trujale meza źurnalistenĉar, vaś-o imăžo e Rromenqo and-o dostipen.

42. O Uĉo Komisàro vaś e Nacionàlo Minoritèĉă pànda ka lekhel thaj ka ulavel maśkar odola save len e decizie, e principura sar te labărdŏn e themutne mèdeie and-e multikulturàlo khetanimàta. Maśkar aver, akala principura ka den dumo e emisie vaś e minoritèĉă, sar e Roma thaj e Sinte thaj ka buxlăren o akcèso e minoritetenqo and-e mèdeie.

IV. SOCIO-EKONOMIKANE PROBLÈMURA

Si musajutno te ovel àkcia vaś te siguril pes so e Rroma thaj e Sinte si len ćaćes e ekonomikane thaj e sociàlo xakaja barabar e averenćar. Mezùre si te len pen p-e lokàlo nivèlo, and-e rromane mahàle, partikulàro ola save aven kotar e Rroma korkore, kaj te e Rroma thaj e Sinte te oven integruipe and-o ekonomikano thaj sociàlo živipen thaj te na aćhon and-i izolàcia thaj o ćorripen. I OSCE thaj e Thema somdasne pànda si te lokhàren akaja integràcia.

Kheripen thaj živipnasqe kondìcie

Rekomanduime àkcie vaś e Thema somdasne:

43. Te vazden mekanizme thaj institucionàlo procedùre kaj te duślàren e xakaja e theripnasqe/proprietetaqe thaj te laćharen o legàlo statùso e Rromenqo thaj e Sintenqo save beśen ande pumare thana bi lilenqo (sar misalaqe rromane mahàle anda save e manuśa naj len xakaja vaś-i phuv ja save naj and-e urbàno plànura e dizènqe / forenqe; familie thaj khera bipinzarde sa rezidèntura and-e thana pe save beśen faktuàlo deśeberśenćar [dekadenćar]).

44. Te angažuin Rromen thaj Sinten and-i planifikàcia e kheripnasqe politikenqi, and-e projèkte vaś i konstrùkcia, o laćharipen thaj/ja o dikàripen e kherenqo save o Them kerel vaś e Rroma. Te sigurin kaj e projèktura vaś o kheripen na keren rasiàlo segregàcia.

45. Te dikhen sar śaj te den garància vaś e vunzile kaj śaj te den e maśkarthemutne organizàcie thaj e financiàlo institùcie (bàнке) e somdasne Themenqe kaj te keren projèkte vaś bikuć khera.

46. Te den dumo e ko-operative skème vaś o kheripen e Rromenqo thaj te den e Rromeni musajutni formàcia sar te dikàren akala khetanutne khera.

Rekomanduime àkcia kotar e OSCE-aqe institùcie thaj struktùre:

47. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj i Viramlin e Koordinatorosqi vaś e Ekonomikane thaj Environementàlo Aktivimàta (OCEEA) si dine dumo te den maj but thaj maj lokhes informàcia pal e resùrse thaj o drom sar te len pen love dine kotar

verver avrutne donatòrã vaś kokrèto projèktura save lačharen i ekonomikani thaj sociàlo situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi, partikulàro vaś e projèktura so keren e Rroma thaj e Sinte korkoro.

Bi-butãripen thaj ekonomikane problèmura

Rekomanduime àkcie vaś e Thema somdasne:

48. Te den dumo jekh maj bari reprezentàcia e kvalifikuime Rromenqi thaj e Sintenqi and-o publiko butãripen.

49. Te keren progràme vaś i formàcia e tel-reprezenuime grupenqi sar e Rroma thaj e Sinte kaj te śaj keren buti and-i lokàlo publiko administràcia thaj and-e aver umala; te zamaven politike kaj te den dumo e manuśen so siklile gasave formaciençar te astaren buti sar funksionerà.

50. Te verifikuin o efèkto e butãripnasqe programenqo subvencionuime, dindor sàma partikular pe lenqe edukativo aspèktura, kaj te sigurin so gasave progràmura çačas si len objektivo te den e Rromen maj but śance kana roden buti.

51. Te zamaven politike thaj progràmura, maśkar savenqe profesionàlo formàcia, kaj te den e Rromen thaj e Sinten maj but kompetèncie thaj ma but śance te arakhen buti, special e ternenqe thaj e zuvlenqe.

52. Te adoptisaren sociàlo politike save ispiden e manuśen te roden buti, sar jekh lačo drom karing o biumblavipen e manuśesqo kotar o sociàlo aźutipen.

Rekomanduime àkcia kotar e OSCE-aqe institùcie thaj struktùre:

53. Kana e Thema somdasne mangel lenθar, i Viramlin e Koordinatorosqi vaś e Ekonomiko thaj Environmentàlo Aktivimàta, som avere maśkarthemutne organizaciençar, ka den lenqi kontribùcia vaś te nakhel pes prdal e lupunza thaj i diskriminàcia save na mukhen e Rromen te len kotor and-i ekonòmia.

54. Kana e Thema somdasne mangel lenθar, e Kontaktesqi Viramlin vaś e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj i Viramlin e

Koordinatorësqi vaš e Ekonomiko thaj Environmentàlo Aktivimàta ka den dumo e Rromen thaj e Sinten te arakhen maj lokhes buti thaj te putren korkori pumari buti, prdal progràme formaciaqe thaj re-formaciaqe. E baxtagorutne praktike, partikulàro adola save vazden i kompetènca vaš tikni thaj maškarutni enterpriza (sar o Youth Entrepreneurship Seminars Programme – YES) šaj te oven adaptisarde pal-e nevòje e Rromenqe thaj e Sintenqe. I Viramlin e Koordinatorësqi vaš e Ekonomiko thaj Environmentàlo Aktivimàta šaj vi te lokhàrel i ekonomiko thaj sociàlo insèrcia dindor dumo kaj e aver organizàcie thaj e financiàro institùcie te keren progràme mikro-kreditesqe, and-i fòrma e tikne vunzilenqi vaš o tikno biznèsò.

55. I Viramlin e Koordinatorësqi vaš e Ekonomiko thaj Environmentàlo Aktivimàta, anda pašutno kontàkto thaj and-i kooperàcia avere maškarthemutne organizaciençar, vaš te na oven duj intervèncie pe jekh than, šaj te del vast e raimàta te verifikuin o impàkto e ekonomikane politikenqo thaj procesenqo p-e Rroma thaj e Sinte (te zamavel i performànca e politikenqi / indikatòrà verifikuipnasqe)

56. E Kontaktesqo Viram vaš e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paš i Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj i Viramlin e Koordinatorësqi vaš e Ekonomiko thaj Environmentàlo Aktivimàta ka labàren e rodimàta save kerda o UNDP thaj aver agèncie te verifikuin e nevòje e Rromenqe thaj e Sintenqe vaš te zuràren e politike save len angl-i jakh i dimènsia thaj i natùra akala nevojenqe anda sarkon Them somdasno.

57. And-i ko-ordinàcia avere maškarthemutne organizaciençar (sar o UNDP thaj e Sundalesqi Bànka), e Kontaktesqi Viram vaš e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paš i Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj i Viramlin e Koordinatorësqi vaš e Ekonomiko thaj Environmentàlo Aktivimàta ka dikhen sar šaj e Rroma thaj e Sinte te den maj lokhes and-e regulàro progràme e siklãripnasqe (formàcia/training). Šaj te organisaren pen gaja worksòpura ja trujale meza, kerde pal-e nevòje e Rromenqe thaj e Sintenqe, savenqo res si te informisaren thaj te sikaven len pala lenqe ekonomiko thaj sociàlo xakaja, sar indivìdura ja sar manuša save keren jekh ekonomikano aktivipen.

Sastipnasqe problèmura

Rekomanduime Àkie vaś e Thema somdasne:

58. Te sigurin so e Rroma thaj e Sinte śaj te zan and-e sastipnasqe servise lokhes thaj bi diskriminaciaqo.
59. Te vazden o somzanipen pal-e specifiko nevòke e Rromenqe thaj e Sintenqe maśkar e sastipnasqe personèlă
60. Te len pen e bare konsekvenciençar save aven kotar o nasvalipen thaj o najdòsta xabe maśkar e Rroma.
61. Te den dumo o sigutno akcèso e Rromenqo thaj e Sintenqo and-e publiko servise e sastipnasqe:
- a) Dindor e Rromen thaj e Sinten informàcia pal akala servise thaj phendindor lenqe savo lačhipen śaj te ovel len lenθar thaj sar;
 - b) Zurărindor o patăpen e Rromenqo thaj e Sintenqo and-e sastipnasqe servise thaj manuśa, maśkar aver: dindor sànkcie kana si direkt ja indirekt diskriminàcia mamuj e Rroma thaj e Sinte; kerindor formàcia and-e personèlo e sastipnasqe servisenqero te halòven i rromani kultùra; dindor dumo e mediatòră save śaj te paśaven e Rromen thaj o sastipnasqe personèlo.
62. Te len sàma speciàlo vaś o sastipen e zuvlenqo, thaj maśkar aver:
- a) Te den dumo e progràma save den informàcia vaś o sastipen (maśkar aver o xaben, o sastipen e terne dienqo thaj e čhavenqo, I nasul zor and-I famìlia thaj kola);
 - b) Te lačharen o akcèso and-i ginekològia, anglal thaj pal-o biandipen, maśkar aver, prdal informàcia thaj formàcia.
63. Te len sàma speciàlo vaś o sastipen e čavorrenqo, dindor lače pediatriko servise, thaj maśkar aver, te keren vaksine bi lovenqo and-e rromane mahàle/pere.

Rekomanduime àkcia kotar e OSCE-aqe institùcie thaj struktùre:

64. And-i ko-operàcia avere maškarthemutne organizaciençar thaj bi-raipnikane organizaciençar, i Viramlin vaš e Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR) ka labărel e rezultàte e rodimatenqe save ekzistuin vaš te dikhel save politikane thaj socio-ekonomiko faktòră si len konsekvèncie and-o sastipen e partikulàro rromane thaj sintikane populacienqo, thaj ka undărel e Thema somdasne vaš e sastipnasqe progràme save šaj te den anglal e identifikuime nevòje.

65. E Kontaktesqi Viram vaš e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paš i Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR-CPRSI) thaj eventual aver institùcie thaj struktùre, sar e OSCE-aqe operàcie p-e Thema, si te den vast e Thema somdasne kana akala Thema len initiative te ažutin so maj mišto e Rromen thaj e Sinten te labăren e sastipnasqe servìsura. Maškar avera, on ka kiden, thaj ka keren i cirkulàcia e lače praktikenqi.

66. E Kontaktesqi Viram vaš e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paš i Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka lel sàma partikular te siguril so e Rroma thaj e Sinte si len akcèso and-e progràmura savenqo res si te keren prevència thaj te sastăren e manušen kotar e dròge thaj e bilačhimàta e SIDAqe.

V. LAČHARIPEN E AKCESESQO AND-I EDUKÀCIA

Bi edukaciaqo našti e Rroma thaj e Sinte te len kotor barabar e averençar and-o poltikano, sociàlo thaj ekonomiko živipen lenqe Themenqo. I prioritèta si te del pes, kotar e raimàta thaj kotar e Rroma thaj e Sinte, p-e zorale mezùre vaš i edukàcia, partikuàro vaš mezùre save zurăren i participàcia and-i škòla thaj mamuj o analfabetizmo. E edukaciaqe politike si te integriuin e Rromen thaj e Sinten and-i generàlo edukàcia, dindor pherdo thaj barabar akcèso ande sa e nivèlura thaj pinzarindor e kulturàlo diferèncie.

Rekomanduime àkcie vaš e Thema somdasne:

67. Te sigurin kaj e Themesqi legislàcia si la laçhe thaj zorale dispozície save çhuden avri sarsavi rasiàlo segregàcia thaj diskriminàcia and-o školuipen thaj den šajipen e viktime te keren kris kana si diskriminàcia.
68. Te puçhen e rromane thaj sintikane reprezentàntura kana keren edukaciaqe politike vaš e Rroma thaj e Sinte.
69. Te den dumo aktivo o barabaripen e šansenqo p-o umal e edukaciaqo vaš e Rromane thaj e Sintikane çhave, partikulàro dindor ažutipen vaš e çhibă thaj aver ažutimàta.
70. Te len speciàlo mezùre te zurären o saripen (kvalitèto) thaj o çaçutnipen e rromane çhavenqe edukaciaqo. Te den dumo maj bari reprezentàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi maškar e profesòră and-e škòle.
71. Te çhiven and-e tèkste e školaqe i rromani història thaj kultùra, dindor sàma partikular p-o rromano Samudaripen (Holokaust).
72. Te dikhen save mezùre te len vaš te den patív, te brakhen thaj de den dumo i rromani çhib thaj laqo siklăripen, sar integràlo kotor e rromane kulturàlo barvalimasqo.
73. Te zamaven thaj te çhiven and-i praktika globàlo progràme vaš i desegregàcia and-e škòle, save: (1) açhaven o sistemàtico biçhalipen e rromane çhavenqo and-e speciàlo škòle ja speciàlo klàse (sar misalàqe dilenqe škòle, škòle ja klàse kerde numaj e rromane çhavenqe), thaj (2) biçhalen e rromane çhaven kotar e speciàlo škòle and-e normàlo škòle
74. Te den love vaš o nakhavipen e rromane çhavenqo and-e normàlo škòle thaj vaš progràme save den školaqo ažutipen te lokhären akava nakhavipen.
75. Te lokhären o akcèso e rromane çhavenqo and-e normàlo škòle, lindor mezùre sar:
- a) Te khosen e anglal-dikhimàta save sikaven pen mamuj e Rroma thaj e Sinte and-e škòle;
 - b) Te keren formàcia e siklărnenqi pal i multikulturàlo edukàcia thaj i buti and-e klàse kaj si verber etnie.
 - c) Te zamaven strategije vaš te den e Rroma thaj e Sinte maj but dumo p-i desegregàcia e školenqi.

- d) Te den vast vaś te tiknãrdŏl i diferënca maśkar e rromane thaj sintikane siklŏvne p-e jekh rig thaj e aver siklŏvne p-e aver rig, maśkar aver, prdal xurdelinenqe progrãme save preparisaren e rromane čhaven vaś i angluni śkŏla.
- e) Te den dumo te aven maj but Rroma mediatŏrã/formatŏrã thaj siklãrne.
76. Te keren thaj te čhiven and-e śkŏle progrãme mamuj o rasizmo, thaj kampãnie mamuj o rasizmo and-i mēdia.
77. Te zamaven politike save azban sa e faktŏrã so anen sar rezultãto kaj e rromane čhave na zan dŏsta and-i śkŏla. Vaś akava, musaj, maśkar aver, e rromane thaj e sintikane familie te ovel len sa e dokumēnte so kamlŏn pen vaś i registrãcia sar sa e avera.
78. Te dikhen sar śaj te den sociãlo aźutipen e rromane familienqe save naj len dŏsta love thaj si len čhave te zan and-i śkŏla.
79. Te den dumo i regulãro participãcia e rromane tiknenqi and-i śkŏla, maśkar aver, angaźindor i familia thaj e sociãlo mediatŏrã, dindor maj baro somźanipen e rromane dadenqe, dienqe thaj purenqe vaś lenqo godorvalipen (responsabilitēta) te bičhalen e tiknen and-i śkŏla, thaj partikulãro, te bičhalen barabar e čhaven thaj e čhien.
80. Te len sãma partikulãro te den e rromane thaj e sintikane čhien barabar śãnse te zan and-i śkŏla thaj andi buti thaj te keren progrãme mamuj o but baro gin e čhienqo save mukhen i śkŏla.
81. Te dikhen sar te keren lače progrãme olenqe save na agorde i angluni śkŏla ja save si analfabētura.
82. Te zamaven, kana si nevŏja, progrãme bursenqe vaś e rromane studēntura thaj te den dumo ma bari participãcia lenqi and-e bursenqe progrãme save ekzistuin.
83. Te den dumo e Rromen thaj e Sinten te siklŏn te keren buti k-o kompjutēri, kerindor informaciaqe elektroniko kũjbura (websites).
84. Te keren regular i evaluãcia e edukaciaqe politikenqi, sas ja nas efikas.

Rekomanduime àkcie kotar e OSCE-aqe institũcie thaj struktũre

85. O Učo Komisàro vaś e Nacionàlo Minoritètura (HCNM) ka del dumo e Thema somdasne te pheren lenqe angažuimàta thaj te den mesto thaj barabar akcèso and-i públìko edukàcia sa e manuśen, thaj ka del len dumo te keren àkcie vaś te laśharen i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi ande akava res.

86. O Učo Komisàro vaś e Nacionàlo Minoritètura (HCNM) pànda ka del idèje vaś e modèlă e edukaciaqe, e progràme thaj o siklăripen e diaqe čhibăqi ja and-i diaqi čhib, maśkar save, vi i čhib i rromani.

VI. ZURĂRIPEN E PARTICIPACIAQO AND-O PUBLÌKO THAJ POLITIKANO ŽIVIPEN

E Rroma thaj e Sinte si len speciàlo pharimàta ande lenqe zordimàta te len kotor and-o públìko thaj vàže maj but, and-o politikano živipen ande lenqe Thema. O tikno nivèlo e edukaciaqo thaj varekana i diskriminàcia mamuj e Rroma thaj e Sinte si duj faktòră save anen lenqi tikni politikani reprezentàcia p-e sa e nivèlura e raipnasqe. E Rroma thaj e Sinte si len xakaj barabar e averençar te len kotor and-e públìko bută. Akava kamel te phenel, maśkar aver, o xakaj te alosaren, te oven alosarde, te len kotor and-e públìko bută thaj te vazden politikane partìe bi diskriminaciaqo. E zordimàta so sas kerde and-e palutne berśa vaś te zurărel pes i politikani participàcia e Rromenqi si te oven dine dumo, maj but ola so aven kotar e rromane grupe korkoro.

Rekomanduime àkcie vaś e Thema somdasne:

87. E Thema somdasne si te keren buti aktìvo vaś te sigurin so e Rroma thaj e Sinte, sar sa e aver themutne, si len sa e dokumènte, sar e certifikàta e biandimasqe, dokumènte e identitetaqe tha certifikàte asurancenqe. Kana lačharen e problème save aven odolestar so e Rroma naj len akala bazìko dokumèntura, e Thema somdasne si te keren buti khetanes e rromane organizaciençar.

88. E Thema somdasne si dine dumo te len angl-i jakh e bazikane kondìcie maj tele vaś te sigurin ćacutni participàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi and-o públìko thaj politikan živipen:

- Sigutni angazàcia:
Sarkon iniciativa phandli e Rromençar thaj e Sintençar, si te angazuil Rromen thaj Sinten and-e maj anglune fàze e zamavipnasqe, e implementaciaqe thaj e evaluaciaqe.
- Andrelipen/Inklùzia.
E Rroma thaj e Sinte si te oven andre and-e formàlo procèsura e konsultaciaqe, thaj o ćacutnipen e mekanismenqo vaś lenqi participàcia kana kerdön e maj bare politikaqe iniciative si te ovel sigurime, angazindor len ande jekh buxlo procèso e reprezentaciaqo.
- Transparència.
E reprezentàntura e romane khetanimatenqe si te avel len informàcia pal e progràmura thaj e propozicie dòsta anglal i dàta e decizienqi vaś te śaj te keren laćhi analiza thaj te anen lenqe kontribùcie.
- Ćacutni participàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi anda sa e nivèlura e raipnasqe.
I participàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi and-e lokàlo administràcie si esenciàlo vaś jekh ćacutni implementàcia e politikenqi save azban len.
- Theripen (ownership):
E Rroma thaj e Sinte si len jekh bari ròla savi naśti te khelel khonik aver kana si te siguril pes so o xakaj vaś participàcia and-e politikane procèsura si respektuime thaj ćhivdo and-i praktika.

89. E alosarde fuknsionerà si phanden paśutne butàqe relàcie e Rromençar thaj e Sintençar.

90. Te vazden mekanizme vaś jekh komunikacia p-i baza barabaripnasqi, dirèkto thaj puterdi maśkar e rromane thaj sintikane reprezentantura thaj e raipnikane avtoritètã, maśkar lenθe vi e konsultativo struktùre.
91. Te lokhären i interakcia maśkar politikane lidèrura p-o lokàlo thaj Themesqo nivèlo p-e jekh rig thaj e verver rromane grùpe p-e aver rig.
92. Te organisaren siklãripnasqe kampànie vaś e alosarimàta vaś te barären i participàcia e Rromenqi and-e alosarimàta.
93. Te sigurin so e Roma śaj te alosaren mestes thaj si len lači informàcia vaś e kandidatura and-e alosarimàta.
94. Te len mezùre te garantuin barabar votaço xakaj vaś e zuvlã, maśkar aver te na mukhel pes o “familiaço alosaripen”.
95. Te den dumo Rromen thaj Sinten te angažuin pen maj aktivo and-o publìko servìso, thaj kana si nevòja te len vi speciàlo mezùre vaś lenqi participàcia and-o publìko servìso.
96. Te den dumo i reprezentàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi and-e alosarde thaj anavårde butãqe thana pe sa e nivèlura e raipnasqe.
97. Te den zor thaj te len Rromen thaj Sinten and-e decizienqe procèsura p-e Themesqo thaj lokàlo nivèlo, sar alosarde reprezentantura lenqe khetanimatenqere thaj sar themutne lenqe respektivo Themenqe.
98. Te den dumo i participàcia e rromane zuvlenqi and-o publìko thaj politikano zivipen; e rromane zuvlã si te ovel len śajipen te len kotor barabar e murśençar and-e konsultativo thaj aver mekanizmura save roden te barären o akcèso and-e sa e umala e publikane thaj politikane zivipnasqe.

Rekomanduime àkcia kotar e OSCE-aqe institùcie thaj struktùre:

99. I Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR) thaj, eventual aver institùcie thaj struktùre, sar misalaqe e OSCE-aqe operàcie p-e Thema, ka zamaven progràme vaś te zurären i musajutni registràcia vaś jekh pherdi politikani participàcia.
100. E Kontaktesqi Viramlin vaś e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) si te del vast te organisarel formàcie e rromane Bi-Raipnikane

Organizanciençar thaj e Bi-Raipinikane Organizacienqe, maškar save vi organizàcie e medienqe, vaš maj buxle rromane khetanimàta pal e problème e demokratikane procesenqe thaj participaciaqe.

101. I Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja thaj, eventual aver institùcie thaj struktùre, sar misalaqe e OSCE-aqe operàcie p-e Thema, ka zamaven thaj ka čhiven and-i praktika progràmura vaš i edukàcia thaj e registràcia e alosarnenqi.

102. I Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja ka ispidel o paruvipen e informaciaqo thaj e maj lače praktikenqo maškar e Thema somdasne thaj aver maškarthemutne organizàcie.

103. I Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja pànda ka zuràrel pe analize p-o angažuipen e Rromenqo and-e alosarimàta thaj lenqe procèsura, thaj pànda ka čhivel rromane thaj sintikane ekspèrtura and-e mìsie e observaciaqe and-e alosarimàta p-i zòna e OSCE-aqi.

104. O Učo Komisàro vaš e Nacionàlo Minoritètã, anda piro mandàto, pànda ka undàrel e Thema pal e lače droma sar te lokhären i participàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi ande sa e umala e publikone zivipnasqe.

105. E Kontaktesqi Viram vaš e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paš i Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR-CPRSI), thaj eventual aver institùcie thaj struktùre, sar vi e OSCE-aqe operàcie p-e Thema, ka keren progràme save den dumo rromane thaj sintikane reprezentantonen te čhiven pumari kandidatùra vaš alosarde struktùre ja ka arakhen neve solùcie sar te rromane thaj sintikane reprezentantonenqi and-e themutne thaj lokàlo procèsura e decizienqe.

106. I Viramlin vaš Demokratikane Institùcie thaj Manušíkane Xakaja (ODIHR) ka lel sàma partikulàro p-e aktivimàta save šaj te anen maj baro akcèso e rromane zuvlènqo ande sa e umala e publikone thaj politikane zivipnasqe.

VII. E RROMA THAJ E SÌNTE ANDE KRIZAQE THAJ PAL-KRIZAQE SITUÀCIE

E Thema somdasne si len obligàcia te sigurin so, vi and-e krizaqe thaj pal-krizaqe situàcie, sa a bazikane xakaja, maškar ssavenθe e xakaja e

našutnenqe save oven kotar e maškarthemutne instrumènte, partikulàro i Konvèncìa pal-o statùso e Našutnenqo kerdi and-o berś 1051 thaj laqo Protokòlo e berśesqo 1967, si sigurime bi diskriminaciaqo. On len angl-i jakh e Princìpura e Unisarde Themenqe pal o andrutno našipen sar jekh musajutno kvàdro vaś i buti e OSCE-aqi thaj vaś lenqe zordimàta kana keren buti e andrutne našipnaça.

Rekomanduime àkcie vaś e Thema somdasne:

107. Te vakeren e Rromençar thaj e Sintençar kana definisaren e krizaqe situàcie, vaś te lokhären e adekvàto procedùre thaj te identifikuin e precìzo zòne kotar e naśle manuśa zan tar, thaj vi te sigurin pen so i specifiko situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi si lini and-o kònto.

108. Te sigurin so e Rroma thaj e Sìnte save našen zorăθr (našutne thaj anrutne našutne) si registruime sar kamlöl pes thaj si len e relevànto dokumèntă.

109. E Thema somdasne si te sigurin kaj ekzistuin progràme save den dumo informisardo alosaripen vaś i decìzia e romane našutnenqe thaj andrutne našutnenqe p-e lùngo solùcia lenqe situacienqi, maškar savenθe o xakaj vaś sarbarnno, normàlo thaj stabìlo iripen. Akala progràme si te den konkrèto informàcia pe sarkon problèmo e našutnenqo thaj andrutne našutnenqe, ande relevànto çhibă, so on vakeren.

110. Te sigurin so e Rroma našutne si dikhle konform e relevantone maškarthemutne normençar thaj standardençar vaś o brakhipen, thaj bi diskriminaciaqo.

111. Te labären i ròla e Viramliñaqi vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR) and-i prevència e konflitenqi thaj and-i identifikàcia e zonenqi kaj si te intervenil pes sig, thaj te labären l ekspertiza e Uçe Komisaresqi vaś e Nacionàlo Minoritètă vaś akava res.

112. Te len sàma partikulàro p-e nevòje e rromane zuvlenqi thaj çhavenqi and-e situàcie e krizaqe thaj pal-e krize, partikulàro dindor len akcèso k-e sastipnasqe servìsura, kheripen thaj školuipen.

Rekomanduime àkcia kotar e OSCE-aqe institùcie thaj struktùre:

113. O ODIHR si te labărel piri specifiko rōla vaś i prevència e konfliktenqi thaj te identifikuil e zōne pe save si te kerdōl intervència sig.

114. Konform pire mandatoça, e Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) si te del anglal ćacutnes e krizaqe situacienqe, maśkar avera and-i kooperàcia e relevantone raimatençar thaj e maśkarthemutne strukturençar thaj organizaciençar, partikularo e UNHCR-eça, kaj te sigurin o brakhipen e rromane khetanimatenqo save si and-o riziko.

115. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka vazdel o somzanipen maśkar e funksioneră, e źurnalistura thaj aver p-e Rromenqi thaj Sintenqi situàcia and-e zōne kaj si krize ja konfliktura.

116. I Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR) ka khelel jekh proaktivo rōla kerindor analiza p-e mezùre line kotar e Thema somdasne vaś e Roma thaj e Sinte thaj ka undărel len vaś te maren pen mamuj e tēnsie and-e partikulàro kontèkstura save, te na kerdăn prevència, śaj te barōn sar putarde konfliktura.

117. O Ućo Komisàro vaś e Nacionàlo Minoritètă pànda ka kerel piri buti vaś i prevència e konfliktenqi so maj sig.

VIII. KOOPERÀCIA THAJ KOORDINÀCIA AVERE MAŚKARTHEMUTNE ORGANIZACIENÇAR THAJ BI-RAIPNIKANE ORGANIZACIENÇAR

Sar o interèsò e maśkarthemutne organizàcienqo vaś e Roma thaj e Sinte barōl, musaj te ovel koordinàcia thaj kooperàcia kaj te na kerdōl duj var jekh buti. Vaś jekh lači implementàcia e Akciaqe Planesqi, i OSCE, thaj partikulàro i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR), ka keren buti khetanes maśkarthemutne thaj bi-raipnikane organizaciençar.

118. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pučhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-

CPRSI) pànda ka lel kotor aktivo and-i Informàlo Kontaktesqi Grùpa vaś e Rroma savi kerde e maśkar-raipnikane organizàcie²

119. E relevànto partnèră ka peren dakord thaj ka implementisaren o zurăripen thaj i evolùcia akala Grupaqi, partikulàro lindor ande laŕe reprezentàntura kotar e Thema somdasne and-i OSCE. Vaś kova, śaj te keren pen regulàro kidimàta e Informàlo Kontaktesqe Grupaqere p-o nivèlo e ekspertonenqo, ja p-e jekh maj ućo nivèlo, kana si nevòja.

120. I Informàlo Kontaktesqi Grùpa si te kerel khetanutne orientàcie thaj prioritètă, thaj vi maj laćhi ko-ordinàcia thaj ko-operàcia vaś te na xasarel pes enèrgia duj var.

121. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta ka rodel sar te zurărel i “Maśkarthemutni Rromani Kontaktesqi Grùpa”³ thaj ka del piri kontribùcia p-i inicitiva e Evropaqe Sombeśipnasqi vaś jekh śajutno Evropaqo Forùmo vaś e Rroma thaj e Phirutne.

122. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka del informàcia thaj ka kerel ko-ordinàcia maśkar e relevànto institùcie e Themenqe thaj e maśkarthemutne organizacienqe, thaj ka lokhărel lenqo dialògo e rromane bi-raipnikane organizaciençar.

123. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka rodel te zurărel e relàcie e rromane organizaciençar thaj te ažutil len te keren i koordinàcia lenqe zordimatenqere thaj lenqe resursenqe, vi anda sarkon Them individuàlo, vi prdal e granice, thaj te labăren sa e śajimàta save si dine kotar e themutne thaj e maśkarthemutne politike pal e Rroma thaj e Sinte.

² I Informàlo Kontaktesqi Grùpa e maśkar-raipnikane Organizacieqi pal-e Rroma thaj e Sinte si la ande laŕe reprezentàntura kotar o OSCE/ODIHR, o Sombeśipen e Evropaqo, I Evroputni omisia thaj I Evroputni Ònia.

³ I Maśkarthemutni Rromani Kontaktesqi Grùpa sas vazdime and-o Oktòbra 2000 pal-i inicitiva e Kontaktesqe Viramesqi and-o ODIHR. And-i Kontaktesqi Grùpa si reprezentàntura kotar i Maśkarthemutni Rromani Ònia, O Rroma National Congress, alosarde rromane reprezentàntura, rromane ekspèrtura kotar verver zòne thaj e ODIHR-esqo Kontaktesqi Viram (ODIHR CPRSI)

124. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institutcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka labărel i eksperienca thaj i kontribucia e projektenqi vaś o monitoring save kerde aver maśkarthemutne organizacie.

IX. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institutcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI)

125. Kana si nevòja, E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institutcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka del vast i cirkulacia e informacienqi maśkar e Thema somdasne save kerde themutne politike vaś e Roma thaj e Sinte ja save kamen te zurăren len.

126. Kana e Thema mangel lesθar, e Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj e Sintikane Pućhimàta ka undărel len (ka del len konsilo) vaś e avutne politike pal e Roma thaj e Sinte thaj ka ispidel e debătura maśkar e raimàta thaj e rromane bi-raipnikane organizacie.

127. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institutcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka del vast o zurăripen e rromane thaj sintikane bi-raipnikane organizacienqo.

128. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institutcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka kerel jekh informaciaqi bānka (database) e maj laće praktikençar and-e OSCE-aqe Thema somdasne.

129. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Pućhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institutcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka ovel la jekh proaktivo ròla and-i analiza e mezurenqe kaj len e Thema somdasne vaś e Roma thaj e Sinte, thaj vi and-e partikulăr situacie p-e e incidētura phandle e Rromençar thaj e Sintençar. Vaś akaja buti, i Kontaktesqi Viram ka dikărel thaj ka zurărel dirėkto kontăktă e somdasne Themençar thaj ka del piro gindo thaj undăripen/konsilo.

130. E raimàta save si anda gasave situàcie ka keren buti khetanes e Kontaktesqe Viramaça te arakhen laçhe solùcie kana si krìze.

131. E Kontaktesqi Viram vaś e Rromane thaj Sintikane Puçhimàta paś i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR-CPRSI) ka del e Rromen thaj e Sinten maj but informàcia pal-e OSCE-aqe love thaj aktivimàta.

132. And-i ko-operàcia e OSCE-aqe relevantone institucionçar thaj strukturençar, i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR) ka zamavel laçi àkcia mamuj e xor kàuze e manuśenqe trafiksesqe, partikulàro o trafiko e tiknenço, thaj ka vazdel o somzanipen vaś lesqe konsekvèncie maśkar e rromane thaj sintikane khetanimàta.

X. IMPLEMENTÀCIA: REVÌZIA THAJ VERIFIKÀCIA

133. I revìzia e Akciaqe Planesqe Implementaciaqi si te kerdöl and-e Kidimàta vaś i Implementàcia e Manuśikane Dimensiaqi, Reviziaqe Konferèncie thaj aver relevànto aktivimàta vaś i manuśikani dimènsia.

134. Pal-e rezultàtura akale kidimatenqe, thaj pal-e kontribùcie kotar i konsoliduime Informàlo Kontaktesqi Grùpa e maśkarthemutne organizacionqi thaj I Maśkarthemutni Rromani Grùpa e Kontaktesqi, o Śerutno e ODIHR-esqo ka kerel rapòrto k-o Permanènto Sombeśipen, savo śaj del rekomandàcia e somdasne Themenqe thaj e OSCE-aqe institucionqe pal e prioritètă kaj si te ovel ko-operàcia thaj ko-ordinàcia.

135. O Permanènto Sombeśipen regulàro ka kerel informàlo seànçe e Kontaktesqe Viramaça pal e tème so si ande akava Akciaqo Plàno, vaś te dikhel o efèkto e mezurenqe gindisarde ande lesqe p-e Themenqo thaj lokàlo nivèlo.

136. Vaś te lokhären o procèso e implementaciaqe reviziaqo , e Thema somdasne si dine dumo te den informàcia pal-e neve zamavimàta and-i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi thaj/ja pal e mezure save lie dikhindor akava Akciaqo Plàno and-e Kidimàta vaś i Implementàcia e Manuśikane

Dimensiaqi, anglal e Reviziaqe Konference thaj o Permanènto Sombesipen, kana si mišto gaja.

137. Sa e relevànto institùcie thaj struktùre e OSCE-aqe, maškar lenŕe vi e operàcie p-e Thema, pànda ka keren buti khetanes thaj paše e somdasne Themençar vaš te den len vast te čhiven o Akciaqo Plàno and-I praktika.

138. E Kontaktesqi Viram vaš e Rromane thaj e Sintikane Pučhimàta (ODIHR-CPRSI) ka del informàcia pal akava Plàno maškar e Rroma thaj e Sinte, lenqe organizàcie thaj aver maškarthemutne organizàcie.

139. Vaš te del šajipen e Kontaktesqi Viram te kerel e bută save o Plano del laŕe, o Permanènto Sombesipen e OSCE-aqo ka del e manušikane thaj e financiàlo resùrse so kamlõn pen. E detàlura si te kerdõn kotar i Undãrni Komitèta pal-o Manazment thaj i Finànca thaj ka den pen k-o Permanènto Sombesipen.

ANEKSO –

Angazàcie e OSSE-sqe pal-e Rroma thaj Sinte Varsava 2003

Angazàcie e OSSE-qe pal e Rroma, e Sinte aj e Kale

• Copenhagen, 1990 (§ 40)

(40) E Thema save lie kotor punisarde dušles thaj putardes sarkon fòrma totalitarizmo, e xola pe etnikani thaj rasiàlo bàza, o antisemitizmo, i ksenofòbia thaj i diskriminàcia mamuj sarkones thaj i persekùcia p-e religiaqi ja ideologikani bàza. An akava kontèksto, on pinžarde vi e Rromenqe partikulàro problème.

• Geneva, 1991 (Šeraj VI, § 1 thaj 2)

E Thema kaj lie kotor xan xoli kaj dikhen but thaj maj but àkte save mothoven e xola p-e rasiàlo, etniko thaj religiaqi bàza, o antisemitizmo, i ksenofòbia thaj i diskriminàcia. Akala.ar, e Thema mothoven pànda jekhvar pumari determinàcia te punisaren gasave àkte mamuj sarkonesqe, vi and-o avindipen.

Akale kontekstose, e Thema palem mothoven so pinžaren e Rromenqe specifiko problème. On šaj akana.ar te len ćacutne àkcie kaj te resen o barabaripen e šaimatenqo maškar-e Rroma kaj bešen len.e thaj e gaže pumare Themen.e. E Thema ka den phiko vi k-e rodimàta thaj e stùdie pal-e Rroma thaj e specifiko problème so si len.

• Mòskva, 1991 (§ 42.2)

[E Thema save lie kotor...]

(42.2)pinžaren kaj i ćacutni edukàcia e Manušíkane Xakajençar azutisarel kana maras amen mamuj i intolerànca, e stereotype p-e religiaqi, rasiàlo ja etnikani bàza thaj e xola, vi mamuj e Rroma, i ksenofòbia thaj o antisemitizmo.

• Helsinki, 1992 (Decizie, šeraj VI, § 34 thaj 35)

E Thema save lie kotor

(34) . ka dikhen te keren progràme kaj te anen e kondicie vaš.i promòcia e non-diskriminaciaqi thaj o xalovipen maškar e kultùre koncentruime p-i edukàcia an-e Manuškane Xakaja, p-i àkcia and-o terèno, p-o halovipen maškar e kultùre thaj p-o rodipen;

(35) Afirmisaren palem, ande akava kontèksto, kaj musaj te kerdon thaj te žamavdon godavera progràme, save den anglal e problemenqe kaj anda sarkon Them dukhaven e Rromen thaj aver grùpe saven e palpalde manuša akharen .Gypsies. thaj te lačharen vaš lenqe e kondicie kaj te avel len baraparipen e šaimatenqo kaj te len kotor and-o živipen e dostipnasqo, thaj ka ròden sar te keren buti khetanes akalesqe.

• Istanbul, 1999 (Deklaràcia e Uprune Konferencaqi, § 31)

31. Amen dikhas dukhaça i žuklani zor thaj aver mothovimàta e rasizmosqe thaj e diskriminaciaqe mamuj e minoritète, maškar saven.e si vi e Rroma thaj e Sìnte. Amen angažuis amen te sarbarrkaras kaj e thama (zakònura) aj e politike te respektuin sar kamlol pes e xakaja eRromenqe thaj e Sintenqe thaj, kana musaj, te das drom i legislàcia pal-i anti-diskriminàcia akale resesqe. Amen mothovas zoraless kaj si vasno te las sàma mišto pal-o sociàlo avričhudipen (eksklùzia) e Rromenqi thaj e Sintenqi. Akala problème peren maj anglal p-i responsabilitèta (godorvalipen) e Themenqi somdasnenqi. Amen das ćalno p-i vasni ròla kaj šaj te khelel

e Kontaktoŝqi Viramlin pal-e Rroma thaj e Sinte and-o ODIHR, savi ŝaj te del aŝutipen. Jekh aver pinro maj anglal ŝaj te ovel kaj i Viramlin te kerel jekh akcienqo plàno pal-e aktivimàta, kerdo som e Uçe Komisareça pal-e nacionàlo minoritète thaj aver aktivista an akaja umal, ŝeral o Sombeŝ e Evropaqo.

• Istanbul, 1999 (Ćàrta vaŝ-o Evropaqo Sarbarripen, § 20)

20. Amen pinzaras e specifiko pharimàta e Rromenqe thaj e Sintenqe thaj o trebaipen kaj te las ćacútne àkcie kaj te ŝaj resas jekh pherdo barabaripen e ŝaimatenqo vaŝ lenqe, sar angaŝuisarda pes o OSSE. Amen ka zuraras amare àkcie kaj e Rroma thaj e Sinte te ŝaj len kotor barabar thaj pherdes ande amare dostimàta, thaj te khosas i diskriminàcia mamuj len.e.

Mandàti e Kontaktesqe Viramlinaqo pal-e Rroma thaj e Sinte OSSE/ ODIHR

• Budapest, 1994 (Decìzie, ŝeraj VIII, § 23 thaj 24)

(23) E Thema save lie kotor ćhinaren decìzia te anavaren and-o ODIHR jekh kontaktesqi viramlin pal-e Rromane thaj Sintikane (Gypsies) pućhimàta. O ODIHR ka lel opral pesqe te:

- kerel buti sar jekh clearing-house vaŝ o paruvipen e informaciaqo pal e Rromenqe thaj e Sintonenqe (Gypsies) pućhimàta, maŝkar saven.e pal-i implementàcia e angaŝimatenqi save lie pen pal-e Rroma thaj e Sinte (Gypsies);

- lokharel e kontàkte pal-e Rromane thaj Sintikane (Gypsies) pućhimàta maŝkar e Thema somdasne, e maŝkarthemutne organizàcie thaj institùcie thaj e BRO;

- inkarel thaj te zamavel kontàkte pal-akala pućhimàta maŝkar-e institùcie e CSSE-aqi thaj aver maŝkarthemutne organizàcie thaj institùcie.

Kaj te kerel akala buta, o ODIHR ka labarel sa e xainga kaj ekzistuin. Ande akava kontèksto, on miŝtavaren e propozìcie kaj kerde e Rromane thaj e Sintikane (Gypsies) organizàcie te den volontàro kontribùcia..

(24) E Thema miŝtavaren e aktivimàta pal-e Rromane thaj Sintikane (Gypsies) pućhimàta ande aver maŝkarthemutne organizàcie thaj institùcie, partikular olen kaj kerda o Sombeŝ e Evropaqo..

• Oslo, 1998 (.Decìzia vaŝ o zuraripen e OSSE-aqe operacionàlo ŝaimatenqe p-e

Rromane thaj Sintikane puçhimàta ., § 1 - 3)

E Ministrienqo Sombesípen,

Inkarindor and-i godi e akanutne angazumàta e OSSE-aqe pal-e Rroma thaj e Sinte, thaj Serindor i decizia lini kotar-i Upruni Konferenca an-i Budapèsta kaj te anavardol an-o ODIHR jekh Kontaktesqi Viramlin vaś e Rromane thaj e Sintikane (Gypsies) puçhimàta,

1. Lel i decizia te zurarel o śaipen e OSSE-aqo pal-akala puçhimàta zurarindor i Viramlin e Kontaktesqi pal-e rromane thaj sintikane puçhimàta kaj ekzistuil. Maśkar lesqe prioritète ka aven:

- te zurarel i interàkia e OSSE-aqi e somzene Themenqe raimatençar, e rromane thaj sintikane khetanimatenqe mujalençar, e maśkarthemutne organizaciençar, iniciativençar thaj vasne BRO- nençar pal e rromane thaj sintikane puçhimàta, thaj partikular te siguril maj dur zuraripen e kooperaciaqo e Koordinatoreça vaś e Rroma an-o Sombes e Evropaqo kaj te na xasarel pes enèrgia duj var jekhe butaqe. Ande akava aktivipen fulel vi i regulàro konsultàcia akala organizaciençar, iniciativençar thaj BRO-nçar kaj te zamavdon khetane sinèrgie thaj khetane metode kaj te lokharel pes i sasti integràcia e Rromenqe thaj e Sintonenqe khetanimatenqi an-e dostimàta kaj von ziven, inkarindor pumari identitèta;

- te zurarel i koopèracia maśkar-e OSSE-aqe institucie thaj misienqe/terenosqe prezence save keren buti pal-e Rroma thaj e Sinte, kana si gasave prezence;

- te zamavel, p-i bàza e kontribuciaqi kotar e Thema somzene, e OSSE-aqe institucie, thaj partikular o HCNM, e rromane thaj sintikane khetanimàta, e BRO thaj aver maśkarthemutne organizàcie thaj initiative, jekh butaqi progràma savi musaj te avel la ande laθe, maśkar avera, seminàra, butilina thaj clearing houses;

- te kidel informàcia kotar e Thema somzene pal-e legislativo thaj aver àkie phandle e Rromençar thaj e Sintençar kaj te śaj o khetanipen e OSSE-aqo thaj aver maśkarthemutne organizàcie interesuime te dikhen pe

akaja informàcia, thaj te keren pherdarne rapòrtosqe lila pal-i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi and-i zòna e OSSE-aqi.

2. Lel decìzia maj dur kaj i Viramlin e Kontaktesqi musaj te lel pes nùmaj e butënçar vaś e Rroma thaj e Sinte.

3. Del e Permanènto Sombesipnasqe i responsabilitèta te arakhel e maj laçe droma kaj te siguril pen adekvàto resurse vaś i implementàcia akala deciziaqi.

• Porto 2002 (Decìzia pal i Toleràca thaj non . diskriminàcia 6, par. 10)

10. Del e Permanentone Sombesipnasqe i responsabilitèta (godorvalipen) te dikhel sar te zurarel pes maj but e Kontaktesqi Viramlin pal-e rromane thaj sintikane puçhimàta and-i Viramlin vaś Demokratikane Institùcie thaj Manuśikane Xakaja (ODIHR - VDIMX)

• Porto 2002 (Deklaràcia pal-o Trafiko e manuśenqo, I, § 6)

Amen afirmisaras palem amaro aźutipen e ODIHR-esqe organenqe mamuj o Trafiko thaj pal-e lingikane problème thaj dikhas pozitiv so o angaźuipen e Kontaktesqe Viramlinaqo pal-e Rroma thaj e Sinte barol.

Akciaqo Plàno e OSSE-aqo vaś-e Rroma thaj e Sinte

• Istanbul, 1999 (Deklaràcia e Sumitesqo, § 4)

31. Amen dikhas dukaça i źuklani nasul zor thaj aver mothovimàta e rasizmosqe thaj diskriminaciaqe mamuj e minoritète, maśkar savën.e mamuj-e Rroma thaj e Sinte. Amen angaźuis amen te sarbarras kaj e thama aj e politike respektuin sar kamlol pes e Rromenqe thaj e Sintenqe Xakaja thaj, kana kamlol pes, te das drom i legislàcia pal-i anti-diskriminàcia akale resesqe. Amen mothovas zorales kaj si vasno te las sàma miśto pal-o sociàlo avriçhudipen (eksklùzia) e Rromenqo thaj e Sintenqo. Akala problème peren maj anglal p-i responsabilitèta e Themenqi somdasnenqi. Amen das ćalno p-i vasni ròla kaj śaj te khelel e Kontaktesqi Viramlin pal-e Rroma, Sinte aj Kalorre and-o ODIHR, savo śaj te del aźutipen. Jekh aver pinro maj anglal śaj te ovel kaj o Contact Point te kerel jekh akcienqo plàno pal-e aktivimàta, kerdo som e Uće Komisareça pal-e nacionàlo minoritète thaj aver aktiviste pe akaja umal, śeral o Sombes e Evropaqo.

- Bukurèsti 2001 (Ministrenqi Decìzia, No. 7)

E Ministrienqo Sombešipen,

- dikhindor e konklùzie e Konferencaqe vaš-e Šaimàta e Rromenqe thaj e Sintenqe, te oven barabar e gazenqa, and-o Bukurèsti,

- mothovindor pesqo supòrto vaš-i buti kaj kerda i Viramlin e Kontaktesqi pal-e rromane thaj sintikane pučhimàta thaj piro angažuipen te zurarel i Viramlin e Kontaktesqi,

- del k-o ODIHR i responsabilitèta te kerel jekh Akcienqo Plàno e anglaldikhle

aktivimatenqo sar dias mandàto i Bari Konferènca e Istambulesqi, sar jekh kotar e droma save šaj te zurarel e Kontaktesqi Viramlin, kaj te del vast e Themenqe somdasnenqe kana pheren pumare angažumàta te lačharen i situàcia e Rromenqi thaj e Sintenqi, thaj te del akava Plàno k-o Permanènto Sombešipen;

Del zor e Kontaktesqa Viramlinaqe pal-e rromane thaj sintikane pučhimàta te keren maj dur buti and-i pašutni kooperàcia e somdasne Themençar, e Evropaqe Sombešipnaça thaj aver organizàcie thaj te zanavel o Permanènto Sombešipen pal akala buta.